

ASAKA TUMANIDA MAHALLIY BUDJET BARQARORLIGINI TA'MINLASHDA IQTISODIY OMILLAR TA'SIRI

Ilmiy rahbar: To'xtabaev Abdurashid Tursunovich

Andijon davlat texnika instituti

"Menejment" kafedrası i.f.n., professor,

Ibragimov Omadjon Oybek o'g'li

Andijon davlat texnika instituti

"Moliya va moliyaviy texnologiyalar"

yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Asaka tumanida mahalliy budjet barqarorligini ta'minlashda iqtisodiy omillarning ta'siri tahlil qilingan. Maqolada mahalliy budjet daromadlari va xarajatlarining shakllanishiga ta'sir etuvchi asosiy iqtisodiy jarayonlar, jumladan hududiy iqtisodiy faollik, soliq tushumlari dinamikasi, kichik biznes va xususiy sektorning rivojlanish darajasi hamda investitsion muhitning holati o'rganilgan. Maqolada budjet barqarorligini mustahkamlashda iqtisodiy o'sish sur'atlari va ishlab chiqarish salohiyatining o'rnini alohida tahlil qilingan. Maqolada Asaka tumani misolida mahalliy budjet daromadlarini oshirish va xarajatlar samaradorligini ta'minlashga qaratilgan amaliy yondashuvlar ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: mahalliy budjet, budjet barqarorligi, iqtisodiy omillar, soliq tushumlari, hududiy rivojlanish, kichik biznes, investitsiyalar, moliyaviy barqarorlik.

Kirish. Asaka tumani Andijon viloyatining iqtisodiy jihatdan faol hududlaridan biri hisoblanadi. Hududning sanoat salohiyati, kichik biznesning rivojlanishi, investitsion faollik va tashqi savdo aloqalari mahalliy budjet barqarorligini ta'minlashda muhim o'rin egallaydi. Mahalliy budjet barqarorligi deganda daromadlar va xarajatlar o'rtasidagi muvozanat, soliq tushumlarining barqaror o'sishi hamda iqtisodiy sharoitlarga mos ravishda budjetning uzluksiz ishlashi tushuniladi. Asaka tumani misolida iqtisodiy omillar bu jarayonga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra [1], 2025-yil yanvar-iyul oylarida Asaka tumanida iqtisodiy faollik sezilarli darajada oshgan. Xususan, sanoat ishlab chiqarish indeksi 97,2 foizni tashkil etgan bo'lsa, qurilish ishlari hajmi 107,9 foizga yetgan. Chakana savdo aylanmasi esa 108,8 foizga oshgan. Ushbu ko'rsatkichlar hudud iqtisodiyotining jonlanayotganini va budjet uchun yangi daromad manbalari shakllanayotganini ko'rsatadi. Iqtisodiy faollikning oshishi natijasida soliq bazasi kengayib, mahalliy budjet daromadlari barqarorlashadi.

Asaka tumanida sanoat sektori iqtisodiyotning asosiy drayveri hisoblanadi. 2024-yil yanvar-iyul oylarida sanoat ishlab chiqarish hajmi 23 114,3 mlrd so'mni tashkil

etgan. Bu juda yuqori iqtisodiy ko'rsatkich bo'lib, hududning ishlab chiqarish salohiyati katta ekanligini bildiradi. Sanoat korxonalarining faoliyati mahalliy budjetga tushadigan foyda solig'i, qo'shilgan qiymat solig'i va boshqa majburiy to'lovlar hajmini oshiradi. Natijada budjet daromadlari barqaror o'sish tendensiyasiga ega bo'ladi.

Iqtisodiy omillar ichida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik ham muhim o'rin tutadi. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra [2], tumanda 1 701 tadan ortiq kichik biznes subyektlari faoliyat yuritadi. Umuman olganda, korxona va tashkilotlar soni 2 152–2 218 ta atrofida ekanligi qayd etilgan. Kichik biznesning kengayishi hududda yangi ish o'rinlarini yaratadi, aholining daromadlarini oshiradi va soliq tushumlarining ko'payishiga olib keladi. Shu orqali mahalliy budjetning barqarorligi mustahkamlanadi. Investitsion faollik ham budjet barqarorligiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Asaka tumanida asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmi 639,0 mlrd so'mni tashkil etgan. Bu mablag'lar asosan ishlab chiqarish, qurilish va xizmat ko'rsatish sohalariga yo'naltirilgan. Investitsiyalar yangi ishlab chiqarish quvvatlarini ishga tushirishga, iqtisodiy infratuzilmani rivojlantirishga va eksport salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Natijada budjetga tushadigan bilvosita va bevosita daromadlar ko'payadi.

Tashqi savdo ham iqtisodiy omillardan biri sifatida muhim ahamiyatga ega. Rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra [3], Asaka tumanining eksport hajmi 225,4 mln AQSH dollarini tashkil etgan bo'lsa, import hajmi 1 069,0 mln AQSH dollariga teng bo'lgan. Tashqi savdo aylanmasining yuqoriligi hudud iqtisodiyotining ochiqqligini va ishlab chiqarishning global bozorga integratsiyalashganini ko'rsatadi. Bu esa ishlab chiqarish hajmini oshirish orqali budjetga qo'shimcha soliq tushumlarini ta'minlaydi.

Mahalliy budjet barqarorligiga ta'sir qiluvchi asosiy iqtisodiy omillardan yana biri bu soliq bazasining kengayishidir. Sanoat ishlab chiqarish hajmining 23 trln so'mdan oshishi, kichik biznes subyektlarining ko'payishi va investitsiyalar oqimi soliq tushumlarini oshiradi. Natijada budjet daromadlari barqaror o'sish yo'liga chiqadi. Biroq iqtisodiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, norasmiy iqtisodiyotning mavjudligi soliq tushumlarining to'liq yig'ilishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bundan tashqari, iqtisodiy omillar bilan bir qatorda xarajatlar samaradorligi ham budjet barqarorligida muhim rol o'ynaydi. Mahalliy budjet mablag'larining to'g'ri yo'naltirilishi, ijtimoiy soha va infratuzilma loyihalarining samarali moliyalashtirilishi budjet muvozanatini ta'minlaydi. Agar xarajatlar iqtisodiy o'sishdan tezroq oshsa, budjet barqarorligi buzilishi mumkin.

Mahalliy budjet hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlovchi asosiy moliyaviy mexanizmlardan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida olib borilayotgan budjet islohotlari mahalliy budjetlarning mustaqilligini oshirish, daromad bazasini kengaytirish va xarajatlar samaradorligini ta'minlashga qaratilgan. Asaka

tumani misolida ushbu jarayonlarni tahlil qilish hududiy moliyaviy boshqaruvni takomillashtirish bo'yicha muhim ilmiy-amaliy xulosalar chiqarish imkonini beradi. Rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra, Asaka tumani iqtisodiy jihatdan faol hududlardan biri bo'lib, sanoat, savdo, qurilish va xizmat ko'rsatish sohalarida ijobiy dinamikaga ega. 2025-yil boshiga kelib tumanda 2 mingdan ortiq korxona va tashkilotlar faoliyat yuritmoqda, shundan 1 700 dan ortig'i kichik biznes subyektlaridir. Bu esa budget daromadlarini shakllantirishda keng soliq bazasi mavjudligini anglatadi.

Mahalliy budget daromadlarini oshirishning birinchi amaliy yo'nalishi bu soliq bazasini kengaytirish hisoblanadi. Asaka tumanida sanoat korxonalarining rivojlanishi natijasida ishlab chiqarish hajmi sezilarli darajada oshgan. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, tuman iqtisodiyotida sanoat ishlab chiqarishi 23 trillion so'mdan ortiq hajmni tashkil etadi. Bu holat foyda solig'i, qo'shilgan qiymat solig'i va boshqa majburiy to'lovlar tushumlarini oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli soliq ma'murchiligini takomillashtirish, yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish va raqamli nazorat tizimlarini joriy etish muhim amaliy yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Ikkinchi muhim yondashuv - kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashdir. Kichik biznes subyektlari sonining oshishi bevosita budget daromadlarining barqarorligiga ta'sir qiladi. Asaka tumanida ushbu sektor iqtisodiyotning muhim qismi bo'lib, bandlikni ta'minlash bilan birga soliq tushumlarini ham shakllantiradi. Kichik biznesni rivojlantirish uchun kredit resurslariga kirish imkoniyatini kengaytirish, litsenziyalash jarayonlarini soddalashtirish va raqamli xizmatlarni rivojlantirish zarur.

Uchinchi amaliy yo'nalish bu investitsiyalarni jalb qilishdir. Investitsiyalar iqtisodiy o'sishning asosiy drayveri bo'lib, yangi ishlab chiqarish quvvatlari va ish o'rinlarini yaratadi. Rasmiy statistikaga ko'ra, Asaka tumanida asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmi 639 mlrd so'mni tashkil etgan. Ushbu investitsiyalar ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarini kengaytirib, kelgusida soliq tushumlarining oshishiga xizmat qiladi. Shu sababli investitsion muhitni yaxshilash, infratuzilmani rivojlantirish va investorlar uchun qulay sharoit yaratish muhim hisoblanadi.

Mahalliy budget xarajatlari samaradorligini ta'minlash ham muhim yo'nalishlardan biridir. Budget mablag'larining asosiy qismi ijtimoiy soha, infratuzilma va boshqaruv xarajatlariga yo'naltiriladi. Xarajatlar samaradorligini oshirish uchun "natijaga yo'naltirilgan budget" tamoyilini keng joriy etish zarur. Bu yondashuvda har bir sarflangan mablag' aniq natija bilan o'lchanadi.

Xarajatlar samaradorligini oshirishning yana bir yo'li bu raqamlashtirishdir. Open Budget tizimi orqali fuqarolar budget xarajatlarini nazorat qilish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Bu esa shaffoflikni oshiradi va korrupsion xavflarni kamaytiradi. Open

Budget platformasi orqali amalga oshirilayotgan loyihalar budget mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Shuningdek, budget xarajatlarini optimallashtirishda ustuvor yo'nalishlarni to'g'ri belgilash muhimdir. Masalan, ijtimoiy infratuzilma, ta'lim va sog'liqni saqlash sohalariga ajratilayotgan mablag'lar samaradorligi doimiy monitoring qilinishi kerak. Keraksiz ma'muriy xarajatlarni qisqartirish esa qo'shimcha moliyaviy resurslarni yaratadi.

Mahalliy budget barqarorligini ta'minlashda iqtisodiy omillar bilan birga boshqaruv sifati ham muhim ahamiyatga ega. Budget jarayonlarini raqamlashtirish, avtomatlashtirilgan soliq tizimlarini joriy etish va real vaqt rejimida nazorat qilish tizimlari budget intizomini mustahkamlaydi. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan olib borilayotgan islohotlar aynan shu yo'nalishga qaratilgan.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, Asaka tumanida mahalliy budget daromadlarini oshirish va xarajatlar samaradorligini ta'minlash uchun kompleks yondashuv zarur. Soliq bazasini kengaytirish, kichik biznesni rivojlantirish, investitsiyalarni jalb qilish va raqamli boshqaruv tizimlarini kuchaytirish budget barqarorligini ta'minlaydi. Shu bilan birga, xarajatlarni natijadorlik asosida boshqarish va shaffoflikni oshirish hududning moliyaviy mustahkamligini yanada kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo'mitasi. (2025). Andijon viloyati ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlari. <https://stat.uz>
2. Andijon viloyati statistika boshqarmasi. (2024–2025). Hududlar iqtisodiy holati bo'yicha rasmiy ma'lumotlar. <https://andstat.uz>
3. O'zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo'mitasi. (2025). Tashqi savdo statistikasi: hududlar kesimida eksport va import ko'rsatkichlari. <https://stat.uz>